

Yhteisin asia ikinä

MARJATTA BARDY

Kirjan lähtökohtana on etsiä vastauksia siihen, miten ja miksi tähän asti erilliset sosiaalipoliittiset ja ympäristökeskustelut tuotaisiin lähemmäksi toisiaan. Näiden erileirisyys on eräs taustatekijä poliittiselle vaitonaisuudelle maapallon tilasta. Sosiaalipolitiikka on kirjassa ymmärretty sekä laaja-alaisena yhteiskuntapolitiikkana että etuuksiin ja palveluihin painottuvana järjestelmänä.

Tekijät pohjustavat tehtäväänsä lähtemällä liikkeelle perustavimmasta tosiasiasta: ihmisen toiminta on mahdollista vain luonnonympäristömme ehdoilla. Tämä itsestään selvyys on tarpeen löytää uudestaan. Kestävän kehityksen heikossa tulkinnassa kehityksen ulottuvuuksia tarkastellaan erillään toisistaan. Vahvassa tulkinnassa ne sijoittuvat suhteessa toisiinsa siten, että talousjärjestelmä on sosiaalisen sisällä, ja kumpikin niistä on ekosysteemin piirissä. Siitä piirretty yksinkertainen kaunis kuvio (s.15) valaisee asian kirkkaasti. Vallitsevissa talousopeissa luonnon saastumista ja köyhyyttä ei pidetä talouden osana. Haitat luetaan ulkoisvaikutuksiin, ja ne jäävät osaksi sosiaalista järjestelmää ja ekosysteemiä. Taloudellisen, sosiaalisen ja ekologisen järjestelmän keskinäisriippuvuudet ovat kuitenkin avainasemassa kestävään kehitykseen pyrittäessä. Useiden tekijöiden yhteisvaikutuksista kirjassa muurataan tukevaa kivijalkaa elämänmuodon muuttamiselle.

Vauraissa maissa kulutus jäsentää elämää. Vaurastumisesta

on seurannut paljon hyvää – ja pahaa. Ekologisten ongelmien juuret ovat pitkälti kulutustotumuksissamme. Suomalaisten yksityinen kulutus on kasvanut sadassa vuodessa 11-kertaiseksi yksilöä kohden. Maailman väestön rikkaimman viiden prosentin tulot olivat peräti kolmannes globaalista tulosta, mikä on enemmän kuin köyhimmän 80 prosentin osuus yhteensä. Rikkaimmalle kymmenykselle ohjautuu yli puolet maailman tuloista. Kolonialismi on yksi eriarvoisuuden syy. Ekologinen jalanjälki kasvaa vaurastumisen myötä. Suomalaisilla se on maailman valtioiden joukossa 12:nneksi suurin. Se ylittää selvästi kestävän ja oikeudenmukaisen rajan. Ruotsi pärjää huomattavasti paremmin!

Valtaa pitävä ajattelu perustuu kasvavaan talouteen ja kasvavaan kulutukseen. Teknologia on epävarma pelastus. Kasvuoptimistit uskovat siihen, että ympäristörasitukset vähenevät, kun tulot saavuttavat tietyn tason. Kiistatonta näyttöä ei ole, koska jatkuva kasvu johtaa päästöjen kasvuun, vaikka tuotanto dematerialisoituu. Kasvukriitikot osoittavat siihen, miten jonkin resurssin käytön tehostaminen johtaa sen käytön lisääntymiseen. Kirjoittajat liittyvät niihin, jotka pitävät ympäristörasituksen vähenemistä kasvutaloudessa epätodennäköisenä, koska samanaikaisesti ei kyetä täyttämään useita vähenemiselle välttämättömiä ehtoja kuten riittävästi riittävän puhdasta teknologiaa.

Ylikulutuksen aikakaudella

Tuula Helne & Tuuli Hirvilampi & Markku Laatu
Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla
Kelan tutkimusosasto, 2012

ihmisestä on tullut luonnon ja itsensä vihollinen, tekijät kiteyttävät kootessaan tietoa siitä, miten kestävien rajojen yli mentiin jo 1980-luvulla. Sama suunta jatkuu. Turvalliset raja-arvot on ylitetty kolmella alueella: ilmastomuutoksessa, luonnon monimuotoisuuden häviämisessä ja typpikierrossa. Keskiperversuomalainen kuluttaa luonnonvaroja noin rekka-autollisen vuodessa. Maapallon biokapasiteetin rajoihin mahtuva globaalisti oikeudenmukainen taso merkitsisi Euroopan talouksissa luonnonvarojen kulutuksen vähentämistä tuntuvasti, suomalaisten seitsemäsosaan nykytasosta. Sosiaalipolitiikan pitäisi ulottua arkisten perustarpeiden tyydyttämisestä maailmanlaajuisiin sosiaalisiin jakoihin ja sosiaaliturvajärjestelmän toimintaympäristöä koskeviin muutoksiin. Edessä on väistämättä suuri murros.

Tarkastellessaan suomalaisen sosiaalipolitiikan (epä)pyhiä sitoumuksia kirjoittajat epäilevät, voiko tuotanto- ja kulutuskeskeinen sosiaalipolitiikka vähentää sosiaalista eriarvoisuutta ja edistää hyvinvointia. Sosiaalipolitiikan tehtävänä on alusta pitäen ollut edistää tuotantoa ja kulutusta. Normiksi muodostuivat ”palkansaajakuluttaja” ja taloudellisen toimeliaisuuden turvaaminen. Joukkokulutus on auttanut tehos-

tamaan joukkotuotantoa. Nykyisin myös EU:ssa sosiaalipolitiikka asemoidaan talouspolitiikkaa.

Kritiikin kärki kirjassa osoittaa liialliseen produktivismiin ja sosiaalipolitiikan *ekologisen itsemääräyksen puutteeseen*. Ekologista kestävyyttä kirjoittajat luonnehtivat sosiaalipolitiikan kuolleeksi kulkemaksi. Vatsvoissaan talouskriisejä eturivin asiantuntijat eivät askaroineet ihmiskunnan selviytymisstrategioiden kimpussa. Syynä ovat muun muassa ihmiskeskeinen ajattelu sekä sosiaalipoliittisen järjestelmän symbioosi ekologisesti kestävämmän talousjärjestelmän kanssa. Lisäksi yhteiskunnallisten instituutioiden sektoroituneisuus estää ja vaikeuttaa laajempien kokonaisuuksien tunnistamisen. Kirjoittajat tarkastelevat kriittisesti kolmea perustavaa sitoumusta. Näitä ovat 1) talouskasvuun takertuminen, 2) ”työ on paras sosiaaliturvaa” -iskulause ja 3) ”olkaamme kuluttajia” -normi.

Ihmiset tulevat tunnistetuiksi lähinnä tuotantokoneiston välineinä. Talouskasvu lisää suhteellisesta asemasta käytävää kilpailua ja tungosta. Hiilidioksidipäästöjen ja luonnonvarojen kokonaiskulutuksen määrät kasvavat siirryttäessä pienituloisemmista suurituloisempiin. Sosiaalipolitiikasta puuttuu kokonaisvaltainen jakopoliittinen näkökulma. Kirjoittajat havaitsevat myös, että suhteellista huono-osaisuutta, toimeentulotukiminimejä ja köyhyysrajoja käsittelevässä sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa jää usein vähälle niiden kääntöpuoli, kuten suhteellinen yltäkylläisyys tai kerskakulutus. Kirjoittajat siteeraavat Clive Hamiltonia ja Richard Dennisiä: ”Kes-

kiluokan taipumus määritellä hyvinvointi pikemmin sen mukaan, mitä siltä puuttuu kuin niiden etujen mukaan, joista se nauttii, on yhteiskunnallisen edistyksen kenties suurin este.”

Toisinkin voisi ajatella, ja se on kirjan motiivi. Kirjoittajat kyseenalaistavat kasvupakon ja hahmottavat siirtymistä laajaan käsitykseen hyvinvoinnista. He osoittavat ajattelutapojen ohittamattomaan rooliin. Se käy selville ekologisen kriisin dynamiikan kuvauksessa (s. 63). Sen taustalla on ihmiskeskeisen ajattelun kymmenen keskeistä piirrettä (s. 64). Siitä irrottautuvan ajattelun kymmenen keskeistä piirrettä (s. 68) näyttävät tietä toisenlaiselle hyvinvointimallille. Siihen kuuluu muun muassa laajojen kokonaisuuksien hahmottaminen. Ilmastonmuutos ei vie huomiota pois tärkeistä sosiaalisista ongelmista, vaan se voi vauhdittaa niiden ratkaisemista niillä alueilla, joilla se on ollut vaikeaa. Ilmastonmuutos tulee hallitsemaan politiikkaa ja resurssien jakoon liittyviä konflikteja samalla tavalla kuin työväenkysymys aikanaan.

Keskustelua vaihtoehtoisista tarvitaan, jotta saadaan *talous takaisin paikalleen* (kuvio s.15). Hallittuun siirtymään kuuluu sosiaalisesti kestävä ja tasa-arvoinen tuotannon ja kulutuksen vähentäminen. Tekijät viittaavat muun muassa Peter A. Victorin laskelmiin talouden haitallisten ulkoisvaikutusten sisällyttämisestä hintoihin. Suunnan vaihtaminen on vaikeaa kilpailua ja itsekkyyttä sekä aineellista hyvää korostavassa markkinatalousyhteiskunnassa. Ensi alkuun tarvitsemme vahvasti perustellun käsityksen ”kestävästä hyvinvoinnista”. Kirjoittajat käyvät käsiksi ”hy-

vää elämää” koskevaan ymmärrykseen. Erik Allardtin kolmijalon (*having, loving, being*) kehittäminen ekologisesti ja sosiaalisesti tarjoaa houkuttelevia näköaloja.

Sosiaalipolitiikkaa tarvitaan ihmistä ja luontoa varten. Se edellyttää pitkäjänteisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja laaja-alaista näkemystä hyvinvoinnista. On voitava kysyä, mitä ihmisellä voi kohtuudella olla aineellisesti. Se, mikä on liian paljon, määrittäyty ensisijaisesti suhteessa maapallon luonnonvaroihin ja maapallon väestömäärään. Aineellisen rinnalla hahmotetaan yhteisyyssuhteiden, tekemisen ja kokemisen ulottuvuuksia. Toisin ajatteleminen ja siitä seuraavan sosiaalipolitiikan elementtejä eritellään kirjassa siinä määrin monipuolisesti (s. 62–101), että keskustelun niistä luulisi ja soisi syntyvän. Sitä tarvitaan!

Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla on tietokirja, jota kehystää perusteltu näkemystieto siitä, että elämänmuoto on muutettava maapallon rajoihin sopivaksi. Se on välttämätöntä, mahdollista ja mielekäästä. Kirjassa on 28 sivua lähteitä. Tietoa on, ja sitä kootaan käyttööme osaavasti. Tiedon kerroksellisuus luonnehtii teosta. Siinä tehdään selkoa muun muassa eräiden tematiikkaan liittyvien käsitteiden kiteytyksistä (mm. IPAT-yhtälö, Kutznevin käyrä, Jevonsin paradigma, MIPS). Kirja kuuluu yleissivistykseen. Se soveltuu oppikirjaksi yläasteelta yliopistoon, ammatillisia oppilaitoksia unohtamatta. Kirjan ympärille voi järjestää keskustelutilaisuuksia työpaikoilla ja kansalaistapaamisissa.

Kirja on jatkoa kirjoittajien

artikkelille ”Sosiaalipolitiikka – altavastaajasta planeetan pelastajaksi”, joka ilmestyi Vappu Karjalaisen ja Elina Palolan toimittamassa kirjassa *Sosiaalipolitiikka – hukassa vai uuden jäljillä?* (THL 2011). Sen jälkeen on ilmestynyt Tuula Helneen ja Tiina Silvastin toimittamana *Yhteyksien kirja. Etapeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla* (Kelan tutkimusosasto 2012). Se on taiten tehty mo-

nen kirjoittajan artikkelikoelma. Ilmestymässä on myös Kai Alhasen, Tuula Helneen ja Tuuli Hirvilammin toimittama kirja *Dialogilla ekososiaaliseen muutokseen*. Suuret instituutiot ovat usein jähmeitä liikkeissään, mutta Kelan tutkimusosasto voi kiittää ennakkoluelottomuudesta.

Jan Otto Anderssonia lainaten kirjassa (s. 84) kysytään: ”Voimmeko kuvitella hyvin-

vointivaltion muuttuvan siten, että heikommassa asemassa olevien todellinen vapaus ei vähene vaan kasvaa. Että demokraattinen yhteys ei horju vaan vahvistuu ja että maailmanlaajuiset ja pitkän aikavälin ympäristövai- kutukset ovat keskeisessä asemassa?” Tämä pieni, hyvin kirjoitettu sekä elegantisti kuviteltu ja taitettu kirja ruokkii kuvitelukykyä muuttaa maailma paremmaksi.

Kansallinen kertomus elää

MATTI VIRTANEN

Pilvi Torstin kirja *Suomalaiset ja historia* sai ilmestyessään viime syksynä paljon julkisuutta – ja syystä. Se on ansiokas ja kiinnostava nimenomaan tuoreen tulokulmansa takia.

Kirjan johdannossa Torsti kertoo tapaamisestaan emeritusprofessori David Thelenin kanssa vuonna 2008. Thelen työryhmineen oli tehnyt Yhdysvalloissa pioneiritutkimuksen nimeltä *The Presence of the Past*, joka on Torstin tutkimuksen esikuvana. Thelenin mielestä aikaisempi historiatietoisuuden tutkimus oli selvittänyt pääasiassa erilaisia menneisyyden esityksiä oppikirjoissa, museoissa ja elokuvissa. Thelenin intressi kohdistui siihen, miten historia nykyihmisten mielissä elää, ja miten se eri tavoin vaikuttaa tässä ja nyt.

Theleniä mukaillen Torsti asettaakin johdannossa kirjan peruskysymykset näin:

”Millaisia ovat oman aikamme eri suuntiin kallellaan olevat menneisyyskäsitykset? Mitkä ovat niiden taustalla vaikuttavat motiivit ja tarkoitusperät? Mikä on ihmisille suurta ja pyhää, mikä vähemmän tärkeää ja miksi? Mistä menneisyyskäsitykset kumpuavat? Kuka ja mikä niitä tuottaa ja ruokkii?”

Torsti työryhmineen ryhtyi hakemaan vastauksia kysymysiinsä mittavalla lomakekyselyllä. Osaa kyselyyn osallistuneista jatkohaastateltiin, pyrkimyksenä yhdistää perinteinen survey ja syventävä laadullinen ote.

Lomakkeen kysymyspatteria kehiteltiin ja testattiin monessa eri vaiheessa, minkä kirjan liite seikkaperäisesti kertoo. Lopulliseen lomakeeseen tuli 233 väitteenomaista kysymystä, jotka on rajattu koskemaan Suomen itsenäisyyden aikaa. Jo kirjan esipuheessa Torsti kehaisee perustellusti, että lomak-

Pilvi Torsti
Suomalaiset ja historia
Gaudeamus, 2012

keesta tuli ”kiinnostava työkalu, jota voi käyttää niin opetuksessa kuin kotikeskustelun viritäjänäkin”.

Kirjan rakenne noudattaa lomakekysymysten kulkua kuvaten niihin annettujen vastausten kokonaisjakautumia sekä jakautumia taustamuuttujien suhteen. Tässä mielessä kirja on retrohenkinen: 1950- ja 1960-luvuilla, jolloin kyselytutkimukset olivat uutta, yksittäiset tutkimukset raportoitiin usein samaan tapaan laveassa kirjamuodossa. Ratkaisua voi kuitenkin pitää toimivana, koska tutkimus on lajissaan näin kattavana ensimmäinen Suomessa.

Kirjan massiivisesta tietoa- neistosta voi seuloa esiin kaksi päätulosta. Ensinnäkin ”olem-